

İSLAM EĞİTİM VİZYONUNDA BİREYSEL FARKLILIKLAR İLKESİ*

DR. EMAD KENAN

KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ, ARAPÇA OKUTMANI
emadkanaan@kilis.edu.tr

ÇEVİREN: ALİ GÜNGÖR

ÖĞR. GÖR., KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ, FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
aligungor@kilis.edu.tr

İlahi irade insanların, gelişim kalitelerindeki büyük yakınlığa rağmen, kişisel inançları, bedensel kapasiteleri ve psikolojik özellikleri yönüyle birbirlerinden farklı olmalarına hükmetmiştir. Kur'an-ı Kerim insanı ayıran, onları farklı isim ve özelliklerle kategorize eden bu farklılığın izahına şöyle temas etmiştir:

“O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hakim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır.” (En'am Suresi, 165. âyet)

Nebevî sünnet, insanlar arasında, psikolojik, zihinsel ve bedensel varlıklarının oluşumunda, bireysel farklılıklar olduğunu vurgulamıştır.¹ Nebi (sav) de yeryüzünün altın, gümüş ve benzeri madenleri, bileşen ve değerlerinde benzeşmedikleri gibi aynı şekilde insanların da karakter, ahlak ve kabiliyetlerinde farklılık gösterdiğini açıklamıştır.² “İnsanlar altın ve gümüş

* Dr. Kenan Emad “El-Menahicu't-Terbeviyyetü fi's-Sünneti'n-Nebeviyyeti” adlı eserinin (Mahedü'l-Fethi'l-İslami, Dimeşk, 2014), “Menhecü'l-Furuki'l-Ferdiyyeti't-Terbeviyyu” adlı bölümü, 17-22. Sayfaların çevirisidir.

¹ Abd'ul-fettah Ebu Gudde: “Er-Rasu'lul-muallim ve Esalibuhu fi't-Talim” (81-92).

² Muhammed Osman Necati: “El-Hadisü'n-Nebevi ve İlmu'n-Nefs”,(256).

madenleri gibidir, fikhî öğrendiklerinde insanların cahiliyede hayırlı olanları İslam'da da hayırlı olanlarıdır.” buyurmuştur.³

Peygamber (as) insanlar arasında bireysel farklılıkların varlığına, Ashabından bazılarının bazılarına övülmeye değer özellikleri yönüyle üstün olmasını işaret ederek örnek göstermiştir. “Ümmetimin, ümmetime karşı en merhametlisi Ebu Bekir, Allah'ın emri hususunda en şiddetlisi Ömer, haya bakımından en doğrusu Osman bin Affan, haram ve helali en iyi bileni Muaz bin Cebel, feraizi (miras paylarını) en iyi bilen Zeyd bin Sabit ve en iyi kıraat alimi Ubeyy bin Ka'b'dır. Her ümmetin bir emini vardır, bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde'dir” buyurmuştur.⁴

Yüce Allah insanlar arasındaki bireysel farklılıkları boşuna yaratmadı, aksine bu şanı yüce olanın dilediği bir hikmete bağlıdır. Eğer dileyseydi O insanları bireysel dinamiklerinde hepsini eşit yaratırdı. “Rabbin dileyseydi insanları (aynı inanca bağlı) tek bir ümmet yapardı. Onlar ihtilafa devam edeceklerdir.” (Hud Suresi, 118. âyet)

Yüce Allah insanları, birçok yüce amaçları gerçekleştirmek için güç ve kapasitede farklı yaratmıştır. Bunun örneklerinden bir kısmı şunlardır:

1.Şanı yüce olanın, insanların özelliklerini çeşitlendirmesi yarattıkları üzerindeki gücüne vurgudur. Yüce Allah “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır” buyurmuştur. (Rum Suresi, 22. âyet)

2.Allah Rasülü'nün sözünü doğrulayarak, insanlar arasında ceza ve mü-kafatta da adaleti gerçekleştirmesi,

“Hz. Peygamber'in (as) ashâbından bazı zevat, Hz. Muhammed'e (as):

Ya Resûlallah! Servet sahipleri sevapları alıp gittiler. (Zira) bizim kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim gibi oruç tutuyorlar. (Fakat) onlar mallarının fazlalarını tasadduk ediyorlar, demişler. Resûlallah (sav):

Size Allah tasadduk edecek bir şey vermemiş mi? Her tesbih mukabilinde bir sadaka, her tekbir bir sadaka, her tahmid bir sadaka, her tehlil bir sadaka, emr-i bil ma'ruf sadaka, kötülükten nehy sadakadır. Birinizin cinsi münasebetinde bile sadaka vardır, buyurmuşlar. Ashab:

-Ya Resulallah! Birimiz şehvetini kaza eder de onda da ecir mi olur, diye sormuşlar. Resûlallah sallallahu aleyhi ve sellem:

-Ne dersiniz, o kimse şehvetini haramla tatmin ederse, ona günah

³ Müslim: “Kitabu'l-Birr ve's-Sıla”, 4/2031.

⁴ et-Tirmizi: “Kitabu'l-Menakıb an Rasulillah”,5/3723.

olur mu? İşte bunun gibi helalde tatmin ettiği zaman da ona sevap olur” buyurmuşlar.⁵

3.Kıyamet günü ahiretteki akıbetini belirleyen insana, imtihan metodunun konulması, Bu şükür emrine ne derece boyun eğdiğini seçebilmesi için çeşitli nimetlerin verilmesi veya Allah'ın sabır emrine ne derece uyduğunu değerlendirmek için nimetleri azaltmasıdır.

Yüce Allah “Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.” buyurmuştur. (Enbiya suresi, 35. âyet)⁶

İslam eğitim psikolojisi, insanlar arasındaki bireysel farklılıkları ortaya çıkaran ve aşağıdaki gibi sınıflaması mümkün olan yönleri şöyle açıklamıştır;⁷

1-Cinsiyet farklılıkları: Allah her iki cinse varlığının devamında pay sahibi olan sosyal rolünü yerine getirebilmesi için psikolojik ve fiziksel ayrıcalık vermiştir.

2. Bedensel farklılıklar: Yaratıcı Azze ve Celle yarattıklarının beden ve görünümünde farklı olmasına hükmetmiştir. Renklerin farklılıklarını beyan ederek şöyle buyurmuştur: “İnsanlardan, (yeryüzünde) hareket eden (diğer) canlılardan ve hayvanlardan yine böyle çeşitli renklerde olanlar vardır” (Fatır Suresi, 28. âyet)

Allah Teala bedensel güç ile lütufta bulunduğu salih kulu Talut'a nime-tinin bolluğunu zikrettiği sözünde buna şöyle işaret etmiştir. “Şüphesiz Allah onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı” (Bakara Suresi, 247. âyet)

3-Zihinsel farklılıklar: Kur'an-ı Kerim insanların anlayış ve kavrama güçlerinde eşit olmadığını vurgulamıştır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir.” (Bakara Suresi, 269. âyet)

Peygamberimiz insanların ilim nimeti paylarındaki farklılığını şu hadisinde açıklamıştır: “Eğer bir kavme akıllarının ermeyeceği bir hadis rivayet edersen, o hadis onların bazısı için bir fitne olur.”⁸

Yine şöyle buyurmuştur:

⁵ Müslim: “Kitabu’z-Zekat”, 3/1674.

⁶ el-Maverdi: “Edebü’l-Dünyâ ve’l-Dîn”. (119)

⁷ Şadiye et-Tel: “İlmü’n-Nefsi’t-Terbevi fi’l-İslam”, (104)

⁸ Müslim: “Kitabu’l-Mukaddime”, 1/5.

“Zira, kendisine ulaştırılan öyleleri vardır ki, bizzat işitenden daha iyi kavrar.”⁹

4. Duygusal farklılıklar: İnsanlar yaşadıkları psikolojik hayatın doğasında birbirine benzemezler. Bu karşılaştıkları çeşitli olaylara davranış yöntemlerinin farklılığıyla ortaya çıkar.

Bu gerçeğin açıklanmasında Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu”(Hud Suresi,105. âyet)

Nebi (sav) buna şu sözünde işaret etmiştir: “Şüphesiz Allah Teâlâ Âdem’i yeryüzünün her tarafından almış olduğu bir avuç (toprak) tan yaratmıştır. Âdemoğulları yeryüzünden alınan bu topraklar ölçüsünde dünyaya gelirler. Onlardan kırmızısı, beyazı, siyahı, bunlar arası bir renkte olanı, uysal ve üzüntülü olanı, bunlar arası olanı, pis ve temiz olanı bunlar arasında bir tabiata sahip olanı (dünyadan alınmış olan toprakların ölçüsüne göre) dünyaya gelirler.”¹⁰

5. İnanç (iman) farklılıkları: Allah’ın ezeli iradesi insanların; onlardan biri gökler ve yer kadar geniş olan cennetle son bulan, diğeri alevli ateşe ulaştıran iki zıt yolda yol almalarına hükmetmiştir. Yüce Allah “Sizi yaratan O’dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir. Allah yaptıklarınızı görendir.” buyurmuştur. (Tegâbün Suresi, 3. âyet)

Ve yine mümin bireyler arasında da farklar vardır. Onlardan bir kısmı cihat eder bir kısmı geri durur, bir kısmı kuvvetli, bir kısmı zayıftır.

Yüce Allah “Mü’minlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibarıyla, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır” buyurdu (Nisa Suresi, 95. âyet)

Allah Resulü (as) da “Kuvvetli mümin zayıf müminden Allah’a daha hayırlı ve daha sevgilidir.” buyurmuştur.¹¹

6-Sosyal Farklılıklar: Kur’an-ı Kerim insanların sosyal statüdeki birbirlerine üstünlüklerini kabul etmiştir. Yüce Allah “Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık.” buyurmuştur. (Zuhuruf Suresi, 32. âyet)

7. Ekonomik farklılıklar: Kur’an-ı Kerim insanlara takdir edilen rızık miktarındaki farklılıklarına işaret etmiştir. Yüce Allah “Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı.” (Nahl Suresi, 71. âyet), “De ki: Rabbim,

⁹ Buhari: “Kitabu’l-İlm”, 1/67

¹⁰ Tirmizi: “Kitabu’s-Sünne”,5/4073

¹¹ Müslim: “Kitabu’l-Kader”, 6/4816.

dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden) kısar; fakat insanların çoğu bilmezler.” (Sebe Suresi, 36. âyet) buyurmuştur.

8. Ahlaki farklılıklar: Kur’an-ı Kerim insanların çeşitli sosyal etkinliklerindeki etkileşiminde ortaya koydukları değer ilkelerinde farklı olduklarını vurgulamıştır.

Yüce Allah “Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez” buyurmuştur. (Ali İmran Suresi, 175. âyet)

9. Hedef ve amaçlardaki farklılıklar: İnsanlar gerçekleştirmede çaba sarf ettikleri amaçlarında ve ona ulaşım araçlarında farklılık gösterirler.

Yüce Allah “Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir.” (Leyl Suresi, 4. Ayet), “İçinizden kimi dünyayı istiyordu, kiminiz de âhireti istiyordunuz;” buyurmuştur. (Ali İmran Suresi, 252. âyet)

10. Dil farklılıkları: İnsanlar arasındaki en önemli iletişim aracı olan dildeki farklılıklar yüce Allah’ın gücünün büyüklüğündendir.

Yüce Allah “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır” buyurmuştur. (Rum Suresi, 22. âyet)

İslami davetin tebliği sırasında, bireysel farklılıklar ilkesine riayet etmek hikmetli peygamberlik davet metodunda bulunan bir özelliktir. Peygambere (sav) birden çok kişi tarafından aynı soru soruluyordu. O, soranın durumuna göre farklı cevaplar veriyordu. Ebu Zer, Peygamberimize (sav) bir soru sordu: Ey Allah’ın peygamberi hangi davranış en faziletlidir dedi. Nebi (sav) ona “Allaha iman ve onun yolunda cihat etmektir” buyurdu.¹² Abdullah İbn Mesud aynı soruyu sordu. Ona “Vaktinde kılınan namaz, anne babaya iyilik yapmak sonra Allah yolunda cihat etmektir.” buyurdu.¹³

Nebi (as) in bireysel farklılıklara riayet konusundaki inceliği, bir genç gelip ona oruçlu olduğumda eşimi öpebilir miyim dediğinde “hayır”, bir yaşlı gelip ona oruçlu olduğumda eşimi öpebilir miyim dediğinde “evet” demesi ve bazılarının bazılarına bakması ve Nebi (sav) in onlara “Bazıların bazılarına baktığını farkettim. Yaşlı olan nefesine hakim olabilir”¹⁴ demesinde ortaya çıkar

¹² Müslim: “Kitabu’l-İman”, 1/89.

¹³ Buhari: “Kitabu’l-Vahyd”, 6/2740.

¹⁴ Ahmed: “Kitabu’s-Siyam”, 3/166.

İslam eğitim alimleri, eğitim öğretimde bireysel farklılıklar ilkesine riayet etmenin gerekliliğini vurgulamışlardır.

Mâverdî şöyle demiştir:

“Âlimin öğrencisini tanıyabileceği bir öngörüye sahip olması gerekir. Bu sayede o, öğrencisinin gücünü ve hak ettiği bilgilerin neler olduğunu bilir. Yine o, bu sayede öğrencisinin zekasının gücü veya zayıflığına göre bilgi yüklemesi yapabilir. Böyle bir yöntem âlim için rahat olanı, öğrenci için de en doğru olanıdır.”¹⁵

Almevî şöyle demiştir:

“Öğretmen herkese anlayışına göre ders anlatır; öğrencisinin aklında tutamayacağı biçimde sözü uzatmaz, öğrencisinin sözle ifade edileni zorlanmadan anlayamayacağı kadar da özetlemez. Herkese seviyesine, anlayışına ve gayretine göre hitap eder. Zeki olana işaretle yetinir, diğerlerine ise ayrıntılı biçimde açıklama yapar.”¹⁶

Tebliğ ve eğitim alanında çalışma esnasında kurtuluş ve başarıya götüren ve Allah'a davet alanında gayret gösteren, aynı zamanda gökyüzünün mesajını yayma misyonunu yüklenenlere Kur'an ve sünnet metodunun aydınlattığı ışıltılı fenerler ve yol gösterici işaretler, sağlam teminatlardan ve kökü hakikatin derinlerine inen dayanaklardan birini teşkil eder. Bu teminat ve dayanaklar eğitimcileri, insanlara güç yetiremeyeceği şeyleri yüklenme hatasından ve ilahi nur kervanına katılmaktan halkı uzaklaştıran günahlara girmenin şerrinden korur. Bu onların sosyal aidiyetleri, köklü kültürleri ve psikolojik, zihinsel ve farklı fiziksel kapasitelerindeki cehalet sebebiyledir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim.

Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn: Ali bin Muhammed bin Habib el-Maverdî, Tahkik, Mustafa Saka, Matbatu'l-Babi'l-Halebi ve Evladihi, 3. Baskı, Kahire, 1995.

El-Cami'us-Sahih, Muhammed b. İsa et-Tirmizi, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1995.

El-Hadisü'n-Nebevi ve İlmu'n-Nefs: Muhammed Osman Necati, Daru's-Şark, 7. Baskı, Kahire, 2000.

¹⁵ el-Maverdî: “Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn”. (73-74)

¹⁶ el-Almevî: “El-Muid fi Edebi'l-Müfid ve'l-Müstefid”, (48-49)

- Er-Rasulu'l-Muallim ve Esalibuhu fi't-Talim: Abdu'l-Fettah Ebu Gudde, Mektebetü'l Makbuati'l-İslamiyye, 2. Baskı, Lübnan, 2003.
- Sahihu'l-Buhari: Muhammed b. İsmail el-Buhari, Tahkik Mustafa Elbağa, Daru'l-Ulumi'l-İnsaniyye, 2. Baskı, Dımeşk, 1993.
- Sahihu'l-Müslim: Müslim b. el-Haccac en-Nisaburi, Tahkik Muhammed Fuad Abdu'l-Baki, Daru'd-Dave ve Daru Sahnun, 2. Baskı, Kahire, 1992.
- İlmu'n-Nefsi't-Terbevi fi'l-İslam, Şadiye et-Tel, Daru'n-Nefais, 1. Baskı, Umman, 2005.
- Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Fevaid, Nuruddin el-Heysemi, Müessetü'l-Mearif, Beyrut,1986.
- Mesnedü ibn Hanbel, Ahmed b. Hanbel, El-Metbaatu'l-Yemeniyyeti bi Mısr, Kahire, 1969.
- El-Muid fi Edebi'l-Müfid ve'l-Müstefid; Abdu'l-Basıt el-Almevi, Elyazması, Tahkiksiz.